LAUSUNTO

Helsinki 8.5.2024

Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta

Viite: VNS 2/2024 vp

Asia: Valtioneuvoston selonteko julkisen talouden suunnitelmasta vuosille 2025–2028

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry on valtakunnallisten sosiaali- ja terveysjärjestöjen kattojärjestö. SOSTE on sosiaali- ja terveyspoliittinen vaikuttaja ja asiantuntijajärjestö, joka rakentaa sosiaalisen hyvinvoinnin ja terveyden edellytyksiä yhteistyössä jäsenyhteisöjensä kanssa. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry:n varsinaisina jäseninä on yli 240 valtakunnallista sosiaali- ja terveysalan järjestöä ja yhteistyöjäseninä lähes 70 muuta sosiaali- ja terveysalan toimijaa.

Lisätietoja:

pääekonomisti Otto Kyyrönen, otto.kyyronen@soste.fi, p. 040 168 0943

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry

Vertti Kiukas
pääsihteeri

SOSTE kiittää mahdollisuudesta antaa lausunto koskien valtioneuvoston selontekoa julkisen talouden suunnitelmasta vuosille 2025–2028.

Tiivistelmä SOSTEn kannasta: SOSTE ymmärtää tarpeen tasapainottaa julkisen talouden rahoitusasemaa. Toisaalta SOSTE on huolissaan pääministeri Petteri Orpon hallituksen säästötoimenpiteiden vaikutuksista ja kohdentumisesta. Esimerkiksi leikkaukset sosiaali- ja terveysjärjestöjen valtionavustuksista lisäävät julkisten menojen kasvupaineita, minkä lisäksi sosiaaliturvamenoihin tehtävät säästöt ja arvonlisäverotuksen kiristäminen kohdistuvat eniten heikoimmassa asemassa oleviin. Julkisen talouden suunnitelmaan kirjatut päätökset vaikuttavat talouteen myötäsyklisesti taantuman aikana, minkä vuoksi taantuman kesto tulee todennäköisesti pitkittymään.

Sote-järjestöjen valtionavustusten taso on turvattava pitkäjänteisesti

Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelmassa todetaan, että aktiivinen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta on keskeinen osa toimivaa demokratiaa. Tästä huolimatta hallitusohjelmaan on kirjattu 100 miljoonan euron leikkaus sosiaali- ja terveysjärjestöjen valtionavustuksiin vuodelle 2027. Kehysriihessä tämä leikkaus kasvoi 30 miljoonalla eurolla ja aikaistui toteutettavaksi porrastettuna.

Ensi vuonna valtionavustuksia myönnetään tämän vuoden avustustasoon verrattuna peräti 80 miljoonaa euroa vähemmän ja hallituskauden loppuun mennessä 130 miljoonaa euroa vähemmän. 130 miljoonaa euroa on kolmannes järjestöjen avustusten nykytasosta.

SOSTE korostaa, että rajut avustusleikkaukset heikentävät merkittävästi järjestöjen mahdollisuutta tarjota ennaltaehkäisevää työtä ja tukea heikoimpien hyväksi. Tämä on erityisen ongelmallista siksi, että leikkaukset sosiaaliturvaan, sote-palveluihin ja järjestöihin kohdistuvat pitkälti samoihin ihmisiin. Valtionavustusleikkaukset tulevat näkymään myös julkisten palvelujen tarpeen kasvuna, kasvavina sote-menoina ja ihmisten pahoinvointina.

Mahdollisten järjestökohtaisten perustoiminnan leikkausten on oltava tiedossa hyvissä ajoin. Järjestöjen on voitava itse päättää niiden suuntaamisesta, jotta leikkaukset haittaavat toimintaa mahdollisimman vähän. Siksi SOSTE esittää, että leikkausten aikaistus perutaan ja järjestöille annetaan vähintään vuosi enemmän aikaa toimintansa sopeuttamiseen. Jos leikkaukset kuitenkin toteutuvat, SOSTE toivoo, että ensi vuoden osalta säästöt tehdään täysimääräisesti hanke- ja investointiavustuksista, koska näin parhaiten voidaan turvata järjestöjen perustoiminta.

Hallitus on myös päättänyt lahjoitusvähennyksen laajentamisesta nuoriso-, liikunta-, urheilu- ja lapsijärjestöjen yksityishenkilöiltä vastaanottamiin lahjoituksiin. Verovapauden tulee koskettaa laajasti kaikkia sote-järjestöjä, joiden työ on yhtä arvokasta kuin muidenkin järjestöjen työ.

Hallituksen tavoite siirtää painopiste yleisavustuksiin on puolestaan kannatettava. Siihen olisi hyvä siirtyä jo vuonna 2025. Lisäksi vielä kevään aikana olisi järkevää asettaa ryhmä, joka tekee ehdotuksen sosiaali- ja terveysministeriössä toteutettavan avustustoiminnan hallinnollisen taakan säädösmuutoksiksi sekä käytäntöjen uudistamiseksi. Tämä työ tulisi tehdä yhdessä järjestöjen kanssa.

Lopuksi SOSTE huomauttaa, että julkisen talouden tasapainoa olisi verotuksellisin keinoin voitu vahvistaa huomattavasti enemmän kuin hallitus päätti kehysriihessä. Tällöin säästötoimenpiteet eivät olisi niin voimakkaasti kohdistuneet kaikista heikoimmassa asemassa oleviin ihmisiin.

Säästötoimet kohdistuvat haavoittuvassa asemassa oleviin henkilöihin

Pääministeri Orpon hallituksen ohjelmaan oli jo valmiiksi kirjattu nettomääräisesti 4 miljardin euron säästötoimet vuoden 2027 tasolla. Näihin säästöihin sisältyy mittavia sosiaaliturvan heikennyksiä.

Kehysriihessä hallitus päätti uudesta toimenpidekokonaisuudesta, joka sisältää noin 1,6 miljardin euron lisäsäästöt vuoden 2028 tasolla. Näihin säästötoimiin kuuluu muun muassa 100 miljoonan euron leikkaus ammatillisen koulutuksen rahoituksesta, opiskelijoiden palauttaminen opintotuen asumislisän piiriin, heikennys maksuttoman oppimateriaalin tarjontaan, korotus sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuihin, korotus lääkkeiden omavastuuosuuksiin, alennus sairauspäivärahaan, heikennys eläkkeensaajien asumistukeen, heikennyksiä työttömyysturvaan ja pidennys terveydenhuollon hoitotakuisiin.

Säästötoimien kumuloituvat vaikutukset pienituloisille ihmisille ovat merkittäviä. SOSTEn arvion mukaan pelkästään viime vuonna päätetyt sosiaaliturvaleikkaukset tulevat lisäämään pienituloisten määrää 51 000 aikuisella ja 17 000 alaikäisellä vuoden 2024 aikana. Kehysriihessä päätetyillä lisäsäästötoimenpiteillä tulee todennäköisesti olemaan samansuuntaisia vaikutuksia.

Hyvinvointialueiden rahoituspäätöksissä on huomioitava kansalaisten lakisääteiset oikeudet

SOSTE korostaa, että talouden ohjauksessa ensisijainen tavoite on turvata sosiaali- ja terveydenhuollon riittävät resurssit, jotta kansalaisten lakisääteisten oikeuksien toteutuminen voidaan varmistaa.

Pääministeri Orpon hallituksen tavoitteena on, että hyvinvointialueiden kustannusten kasvua hillitään vuoden 2023 julkisen talouden perusuraan verrattuna 1,4 miljardilla eurolla vuoteen 2027 mennessä ja yhteensä 3 miljardilla eurolla vuoteen 2031 mennessä. Kustannusten kasvun hillitseminen on tarkoitus tehdä kansalaisten perustuslailliset oikeudet huomioiden. SOSTE muistuttaa, että valtiolla on viimekätinen vastuu hyvinvointialueiden palveluiden turvaamisesta ja tämän seurauksena myös hyvinvointialueiden rahoituksesta lainsäädännössä asetetuin periaattein.

Julkisen talouden suunnitelmassa mainituista hyvinvointialueiden tehtävänmuutoksista osa on sellaisia, jotka eivät todennäköisesti tule pitkällä aikavälillä vähentämään menoja. Esimerkiksi perusterveydenhuollon hoitotakuun muutos 14 vuorokaudesta 3 kuukauteen ei tue tavoitetta siirtää painopistettä perusterveydenhuoltoon, hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen sekä ennaltaehkäisyyn, vaan se pikemminkin uhkaa lisätä erikoissairaanhoidon kustannuksia hoidon saannin viivästyessä. Samanaikaisesti yksityisen terveydenhuollon Kela-korvauksiin tehtävä merkittävä rahallinen panostus ei auta pienituloisia palvelujen käyttäjiä. Samaten vielä tarkemmin määrittelemätön sosiaalihuollon palveluvalikoiman rajaus 100 miljoonan euron edestä tulee todennäköisesti tarkoittamaan raskaampien palveluluiden tarpeen kasvua. Sosiaalihuollon palveluvalikoiman rajaus osuu heikoimmassa asemassa oleviin lapsiperheisiin, iäkkäisiin, vammaisiin sekä mielenterveys- ja päihdeongelmista kärsiviin.

Suunnitelmassa asiakasmaksuja ollaan korottamassa yhteensä 100 miljoonalla eurolla vuodesta 2025 alkaen. Asiakasmaksuja maksavat eniten pienituloiset ja paljon sairastavat. Suomessa maksetaan jo tällä hetkellä lääkkeistä sekä julkisista sosiaali- ja terveydenhuollon palveluista enemmän kuin monissa muissa Euroopan maissa. Asiakasmaksujen korottaminen oikeudenmukaisella tavalla on lähes mahdotonta toteuttaa. Korotukset johtavat vääjäämättä siihen, että maksut estävät palvelujen saamisen. Jo tällä hetkellä 34 prosenttia terveyspalvelujen käyttäjistä ja 47 prosenttia sosiaalipalvelujen käyttäjistä kertoo korkeiden maksujen estävän palvelun ja hoidon saantia.

Velvoitteiden purkamisen lisäksi hyvinvointialueet ovat tehneet omia sopeuttamisohjelmiaan kattaakseen alijäämänsä lain vaatimassa ajassa. Alueilla ei ole käytännössä mahdollisuutta panostaa sellaisiin palvelu-uudistuksiin, jotka tuottavat hyötyä vasta pidemmällä aikavälillä. Tällaisia uudistuksia ovat muun muassa hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen sekä ennaltaehkäisyyn satsaaminen. Lyhyen aikavälin ratkaisuehdotuksena voisi harkita hyvinvointialueiden alijäämän kattamisvelvoitteen pidentämistä.

Hallituksen arvonlisäverotuksen korotus kohdistuu eniten pienituloisiin ja työttömiin

Kehysriihessä pääministeri Orpon hallituksen merkittävin veropoliittinen päätös oli kiristää arvonlisäverotusta (ALV). Yleinen ALV-kanta ja vakuutusmaksuverokanta korotetaan 24 prosentista 25,5 prosenttiin, makeiset siirretään 14 prosentin ALV-kannasta 25,5 prosentin kantaan sekä 10 prosentin ALV-kantaan kuuluvat tuotteet (pl. sanoma- ja aikakauslehdet) siirretään 14 prosentin kantaan. Näiden korotusten arvioidaan lisäävän verotuottoja 1 335 miljoonalla eurolla vuoden 2025 tasolla. Toisaalta inkontinenssisuojat, kuukautissuojat ja vaipat alennetaan 14 prosentin ALV-kantaan, mikä vähentää verotuottoja 10 miljoonalla eurolla.

SOSTE on arvioinut ALV-korotusten kohdistumista erilaisiin kotitalouksiin. Arviota varten kunkin tuloryhmän ALV-taakka laskettiin osuutena ryhmän käytettävissä olevista rahatuloista. Arviossa on oletettu, että ALV-korotukset siirtyvät täysimääräisinä hintoihin ja että kulutuksen rakenne säilyy samana.

ALV-korotukset lisäävät eniten pienituloisimman tuloviidenneksen ALV-taakkaa (+0,75 %-yks.) ja vähiten suurituloisimman tuloviidenneksen ALV-taakkaa (+0,53 %-yks.). Työttömien ALV-taakka kasvaa selvästi eniten (+1,08 %-yks.), ja yrittäjien ja ylempien toimihenkilöiden ALV-taakat kasvavat vähiten (+0,65 %-yks.).

On ongelmallista, että ALV-korotukset kohdistuvat eniten pienituloisiin ja työttömiin. Ensiksikin valtiovarainministeriö arvioi ALV-korotusten lisäävän työttömien määrää noin 2 000 hengellä suhteessa vuoden 2026 perustasoon, minkä lisäksi muut kehysriihessä päätetyt säästötoimenpiteet lisäävät työttömyyttä vielä enemmän. Työttömien toimeentuloa siis heikennetään samalla, kun työttömyyttä lisätään.

Toiseksi pääministeri Orpon hallituksen ALV-korotukset vähentävät verotuksen progressiota. Suomen kokonaisveroaste on jo valmiiksi regressiivinen suurituloisimman prosentin sisällä, koska suurituloisille keskittyviä pääomatuloja verotetaan korkeita ansiotuloja kevyemmin. Verotuksen progressio ei siis enää täysin toteudu.

SOSTE on laatinut veroehdotuksen, jonka avulla verotuottoja voisi lisätä yli 3 miljardilla eurolla ilman, että pienituloisten ja työttömien toimeentulo tai talouskasvu heikkenee. Esimerkiksi yhteisöveron maltillinen korottaminen 2 prosenttiyksiköllä Norjan ja Tanskan tasolle lisäisi verotuloja lähes yhtä paljon kuin yleisen ALV-kannan korottaminen. Yhteisöveron korotus ei tutkimustiedon perusteella vähennä investointeja, ja sen vaikutus kohdistuu vain suurituloisimpaan tulokymmenykseen. Suomessa yhteisöverokantaa laskettiin 6 prosenttiyksiköllä vuosina 2012–2014, mikä tarkoittaa yli 2 700 miljoonaa menetettyä veroeuroa tämän vuoden tasolla.

SOSTEn terveysveromalli parantaisi kansanterveyttä ja lisäisi verotuloja

Hallitus päätti kehysriihessä korottaa makeisten ja suklaan ALVia. Vaikka signaali on oikea, on se toimena riittämätön vastaamaan kansanterveyden haasteisiin.

Makeisten ALV-korotus muistuttaa Suomessa taannoin käytössä ollutta makeisveroa, joka oli myös tasavero ja veronkorotuksena varsin vaatimaton. Tasavero ei kannustanut teollisuutta vähentämään sokerin määrää tuotteistaan. Veron olisi pitänyt olla sokerin määrän mukaan porrastettu saadakseen aikaan muutosta tuotemuotoilussa. Virvoitusjuomien kohdalla tämä onnistui.

Veropohja oli myös aivan liian kapea, mikä sai aikaan sen, että kulutus siirtyi toiseen vastaavaan epäterveelliseen tuotteeseen. Näin kävi, koska riittävän vastaavaa mutta vähemmän sokeria sisältävää tuotetta ei ollut tarjolla. Veropohjan suppeus sai aikaan myös sen, että teollisuus alkoi kehitellä tuotteita, jotka eivät kuuluneet veron piiriin. Kaikki nämä samat kompastuskivet ovat ilmeisiä myös makeisten ja suklaan ALV-korotuksen kohdalla.

Jotta ruokaympäristömme muuttuisi nykyistä terveellisemmäksi, on ALVin korottamisesta edettävä kohti laaja-alaista ja porrastettua terveysveroa. Terveysverolla olisi huomattavasti enemmän vaikutusta tuotevalikoimaan, hintaan ja ostopäätöksiin, mikä puolestaan parantaisi kansanterveyttä ja vähentäisi julkisten menojen kasvupaineita. Näin valtio saisi myös enemmän verotuloja.

Taantuma tulee todennäköisesti pitkittymään

Valtiovarainministeriö on ennustanut, että Suomen talous ei kasva vuonna 2024, koska hintojen ja korkojen nousu on heikentänyt kotitalouksien kulutusta ja yritysten investointeja. Tällaisessa tilanteessa olisi järkevintä harjoittaa vastasyklistä finanssipolitiikkaa.

Tätä vastoin hallituksen säästötoimenpiteet ja veronkorotukset vaikuttavat talouteen myötäsyklisesti. Valtiovarainministeriön mukaan yleisen ALV-kannan korotus heikentää kotitalouksien keskimääräistä ostovoimaa pahimmillaan 0,53 prosenttia. Inflaation on puolestaan arvioitu kiihtyvän 0,59 prosenttiyksiköllä.

Ostovoima on kehittynyt Suomessa heikosti jo pitkään. Vuoden 2015 hintatasoon suhteutetun ansiotasoindeksin kasvu oli 2010-luvulla keskimäärin vain 0,5 prosenttia vuodessa. Kiihtyneen inflaation vuoksi ansiotasoindeksi jopa laski 4,4 prosenttia vuonna 2022 ja 1,9 prosenttia vuonna 2023.

Hallituksen veropäätökset heikentävät ennestään heikosti kehittynyttä ostovoimaa. Myös lisääntyvä pienituloisuus vähentää kulutuskysyntää entisestään ja pitkittää taantuman kestoa.

Riittämätön kysyntä ei ole vain lyhyen aikavälin ongelma, sillä Suomen talous on kärsinyt kroonisesti heikosta kysynnästä jo pitkään. Ensin nettovienti romahti 2000-luvun lopulla. 2010-luvun aikana heikko palkkakehitys ja liian vähäiset julkiset menot estivät kotimaista kysyntää paikkaamasta nettoviennin jättämää aukkoa. Riittämättömän kysynnän vuoksi yritykset eivät ole halunneet lisätä investointejaan Suomessa ja kasvu on jäänyt heikoksi.

Kysynnän riittämättömyys nähdään Elinkeinoelämän keskusliiton Suhdannebarometrista, joka raportoi, mitä teollisuus-, palvelu- ja rakentamisyritykset pitävät suurimpana esteenä kasvulle. Vuodesta 2010 lähtien riittämättömän kysynnän on melkein joka vuosi arvioitu olevan suurin kasvun este. Vuoden 2024 huhtikuussa näin vastasi jopa 50,3 prosenttia yrityksistä.

Keskipitkällä ja pitkällä aikavälillä kestävin vaihtoehto olisi lisätä tulonsiirtoja pienituloisille ja elvyttää palkkakasvua, mikä puolestaan parantaisi kulutuskysyntää, yritysten odotuksia ja investointeja. Tulo- ja varallisuuserojen tasaaminen verotuksen progression avulla tukisi myös kysyntää, sillä pienituloiset kuluttavat suurituloisia isomman osan uudesta tulostaan. Elpynyt talouskasvu puolestaan vähentäisi julkista velkaantumista.